

SESJE I KONFERENCJE

OGÓLNOPOLSKA KONFERENCJA ARCHEOLOGICZNA SŁONOWICE '96

Gdy w lipcu 1979 roku rozpoczynaliśmy – pod kierunkiem autora tego tekstu – badania stanowiska “G” w Słonowicach, nic nie zapowiadało kilkunastu kampanii wykopaliskowych, dziesiątek ton przerzuconej ziemi, 60 arów odsłoniętej w sumie powierzchni i w końcu odkryć uzasadniających ogólnopolskie spotkanie archeologów. Ot, większy sondaż mający wyjaśnić parę kwestii w ramach nie związanej nawet z neolitem problematyki. Gdy w sierpniu tegoż roku kończyliśmy prace, wiedzieliśmy już, iż nie raz jeszcze przyjdzie nam tu przyjechać. Lata badań – to historia zmagania organizacyjnych, to dzieje kolejnych hipotez co jest przedmiotem naszej działalności. I jednego tylko byliśmy pewni – jest to obiekt nietuzinkowy i nie prosty w interpretacji. Prace finansowane były początkowo z konserwatorskich funduszy województwa kieleckiego i dotacji b. Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN, w ramach planu naukowego tej instytucji. W latach 1994–1996 akcję prowadzono ze środków Komitetu Badań Naukowych, w formie grantu *Neolityczna fortyfikacja w Słonowicach, woj. kieleckie i jej pozycja w strukturze regionalnej sieci osadniczej*. Nie bez znaczenia była też pomoc – nie tylko finansowa – władz powiatu, a później gminy Kazimierza Wielka oraz miejscowych przyjaciół. Szczególnie dużo zawdzięczamy kierownictwu Zespołu Szkół Rolniczych w Cudzynowicach, na których gruntach prowadzimy nasze prace.

Ogrom badanego założenia, sytuacja stratygraficzna stanowiska i niedostatek środków były powodem długotrwałości badań terenowych. Unikatowość i powolne rozpoznawanie całości powodowały ostrożność w formułowaniu hipotez odnośnie funkcji badanego obiektu. Jego neolityczną chronologię sprecyzowano stosunkowo wcześniej – kultura pucharów lejkowatych. Większe kłopoty były z określeniem funkcji. Przez szereg lat poważnie – mimo jej braków – rozpatrywano koncepcję założenia obronnego. Dopiero rozrzucona na wielkiej przestrzeni stanowiska mozaika wykopów uzupełniona wynikami badań geofizycznych przeprowadzonych wiosną 1995 r. przy pomocy magnetometru cezowego przez dr Tomasza Herbicha z Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie i dr Jörga Fassbindera z bawarskiego Urzędu Konserwatorskiego w Monachium, pozwoliły zdefiniować formę i funkcję słonowickiego obiektu.

Określić ją można greckim terminem *temenos* – wydzieloną przestrzenią sakralną połączoną z cmentarzyskiem trapezowatych grobowców w typie “kujawskim”. Ważnym etapem historii stanowiska w Słonowicach było zasiedlenie go przez ludność kultury trzcinieckiej. Liczne pozostałości całego etapu rozwojowego tego zespołu nawarstwiły się na neolityczne konstrukcje. Młodsze okresy prahistorii – przełom epoki brązu i żelaza, późny okres rzymski i okres wędrówek ludów oraz wczesne średniowiecze, poświadczone są nielicznymi tylko śladami na badanym przez nas fragmencie terenu.

W miarę sumowania wyników badań i precyzowania wniosków, potrzeba przedstawienia neolitycznej problematyki stanowiska słonowickiego stawała się oczywista. Doskonałe rezultaty spotkania w kujawskich Osłonkach w 1994 roku, przekonały do prezentacji rezultatów prac *in situ*. Zamysł ten został przyjęty z pełną życzliwością przez przewodniczącego Komisji Metodyki Badań Terenowych Komitetu Nauk Pra- i Protohistorycznych PAN – doc. dr hab. Ryszarda Grygla, przy aprobacie władz Komitetu, w osobie jego przewodniczącego – prof. dr hab. Stanisława Tabaczyńskiego. Tak więc, spotkanie słonowickie, tak jak i to w Osłonkach, odbyło się pod auspicjami Komisji Metodyki Badań Terenowych KNPiP PAN. Sponsorami zostali – Fundacja Badań Archeologicznych Imienia Prof. Konrada Jażdżewskiego, Instytut Archeologii i Etnologii PAN i Komitet Nauk Pra- i Protohistorycznych PAN. Nieocenioną pomocą służyły na miejscu dyrekcje: Liceum Ogólnokształcącego w Kazimierzy Wielkiej – gdzie odbyła się konferencja naukowa oraz Zespołu Szkół Rolniczych w pobliskich Cudzynowicach – która oddała do dyspozycji uczestników spotkania internat i stołówkę.

Termin spotkania wyznaczono na 2–4 lipca 1996 roku. Pierwszy i ostatni dzień to przyjazdy i powitania oraz odjazdy i pożegnania gości spoza ośrodka krakowskiego. Naukowy program spotkania zrealizowano 3 lipca. Rozpoczęła go konferencja w budynku Liceum Ogólnokształcącego w Kazimierzy Wielkiej. Towarzyszył jej kiermasz publikacji Instytutu Archeologii i Etnologii PAN, Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego i Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. W części oficjalnej konferencji, po krótkim zagajeniu przez autora tych słów, wystąpił prof. dr hab. Janusz Kruk, kierownik krakowskiego Oddziału IAE PAN, przedstawiając tło wieloletnich badań b. Zakładu Archeologii Małopolski IHKM PAN /obecnie Oddziału IAE PAN w Krakowie/ na zachodniomałopolskiej wyżynie lessowej. W imieniu władz terenowych powitał gości burmistrz Kazimierzy Wielkiej – mgr inż. Tadeusz Bator, prezentując jednocześnie gminę i region. Dyrektor miejscowego Liceum Ogólnokształcącego – mgr Tadeusz Łuszczynski, przedstawił długą już historię współpracy słonowickiej ekspedycji wykopaliskowej z Liceum, którego uczniowie tradycyjnie stanowią gros jej pracowników. Zakończeniem tej części konferencji było wystąpienie mgr Anny Piaseckiej – Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach. W naukowej partii spotkania – prowadzonej przez doc. dr hab. Ryszarda Grygla – wygłoszono cztery referaty:

Wprowadzającym wystąpieniem był referat dr Krzysztofa Tuni *Wyniki badań neolitycznego obiektu sepulkralnego w Słonowicach*. Zarysowano w nim historię badań stanowiska “G” w Słonowicach, rezultaty dotychczasowych prac i obecne poglądy na funkcję słonowickiego obiektu. Badane stanowisko znajduje się w obrębie zachodniomałopolskiej wyżyny lessowej – płata lessów o powierzchni około 2500 km² położonego na wschód i północny wschód od Krakowa, pomiędzy Jurą Krakowską na zachodzie, Nidą na wschodzie, doliną Wisły na południu i Garbem Wodzisławskim na północy. Zajmuje ono szeroki cypel wysoczyzny lessowej o stokach opadających ku południowi, w stronę doliny Małoszówki – prawobrzeżnego dopływu Nidzicy, będącej lewobrzeżnym dopływem Wisły. Po 15 kampaniach wykopaliskowych uzupełnionych badaniami geofizycznymi, neolityczna “treść” stanowiska przedstawia się następująco. Wyplaszczanie w obrębie wspomnianego wyżej cypla zajmuje czworokątna przestrzeń od wschodu, zachodu i prawdopodobnie północy otoczona dwoma równoległymi do siebie rowami, pomiędzy

Ryc. 1. Uczestnicy konferencji *Stonowice '96*.

Fig. 1. The participants of conference *Stonowice '96*.

Ryc. 2. A. Bieniek, R. Grygiel i J. Lech w drodze na stanowisko w Słonowicach.
Fig. 2. A. Bieniek, R. Grygiel and J. Lech on the way to the Słonowice Site.

Ryc. 3. Uczestnicy konferencji podczas wycieczki w Stradów.
Fig. 3. The participants of conference on the excursion to Stradów.

Ryc. 4. Słonowice, woj. Kielce, stan. „G”. Widok północnej partii wykopu XXIII z rowkami palisadowymi i rowami należącymi do jednego z grobowców trapezowatych KPL oraz jamami kultury trzcinieckiej.

Fig. 4. Słonowice, Kielce district, Site “G”. The northern part of trench XXIII with features of Funnel Beaker and Trzciniec cultures.

Ryc. 5. Słonowice, woj. Kielce, stan. „G”. Północna partia wykopu XXIII z obiektami KPL i kultury trzcinieckiej w potrójnym układzie stratygraficznym.

Fig. 5. Słonowice, Kielce district, Site “G”. The northern part of trench XXIII with features of Funnel Beaker and Trzciniec cultures in triple stratigraphic position.

którymi znajdował się niegdyś najprawdopodobniej wał ziemny. Czworokąt usytuowany został zgodnie ze stronami świata. W kierunku wschód-zachód rozciąga się na przestrzeni stu kilkudziesięciu metrów. Podobnie w kierunku północ-południe. Od strony południowej – już na słabo nastromionym stoku – czworokąt zamyka trapezowaty grobowiec o długości około 120 metrów, zorientowany wschód-zachód, z czołem w części wschodniej. W pobliżu tego miejsca, w południowo-wschodnim narożniku czworokąta, znajduje się wejście w jego obręb. Około 40 metrów na południe od opisywanego grobowca, w kierunku Małoszówki, znajduje się następny grobowiec tego samego rodzaju. Brak na wyzynie lessowej głazów używanych na terenach Polski północnej do budowy obiektów tego typu, wymusił na ich budowniczych zastosowanie do obstawy boków nasypu ziemnego rzędów pionowo ustawionych belek drewnianych, formujących rodzaj „palisady”. Przestrzeń pomiędzy obydwooma rzędami wypełniono ziemią wydobytą z równoległych do niej rowów, usytuowanych po obu stronach konstrukcji. Datownikami – obok form grobowców – są znaleziska ceramiki kultury pucharów lejkowatych odkryte, m.in. w spągowej partii jednego z rowów. Jej cechy stylistyczne i technologiczne nawiązują do wyrobów fazy I wyróżnionej na nieodległym stanowisku tejże kultury w Bronocicach. Tak więc, słonowicki *temenos* datować możnaby na schyłek IV lub też na przelot IV i III tysiąclecia przed naszą erą. Chronologię taką potwierdzają datowane radiowęglem na XXIX i XXVIII w. p.n.e. groby „klasycznej” fazy kultury pucharów lejkowatych, wkopane w Słonowicach w zniszczone już wówczas trapezowate grobowce. Datowanie to nie stoi również w sprzeczności z pozycją czasową innych zachodnioeuropejskich konstrukcji o zbliżonej formie lub funkcji /Makotřasy, Březno, Fusells Lodge, etc./.

Z kolejnym referatem – *Osadnictwo kultury pucharów lejkowatych w dorzeczu środkowej Nidzicy* wystąpił prof. dr hab. Janusz Kruk. Nawiązał w nim do rezultatów badań rozpoznawczych dotyczących kultury pucharów lejkowatych w omawianym regionie i badanych tu wykopaliskowo stanowisk tego zespołu. Najwięcej uwagi zostało poświęconej leżącemu kilkanaście kilometrów na północ od Słonowic stanowisku w Bronocicach. Rezultaty prowadzonych tam badań zaciążyły nad wszystkimi studiami prowadzonymi nad kulturą pucharów lejkowatych w daleko szerszym niż lokalny zasięgu. Ważnym elementem tego wystąpienia było zaprezentowanie najnowszej publikacji dotyczącej neolitu wyżyn lessowych autorstwa J. Kruka, S. Milisauskasa, S. W. Alexandrowicza i Z. Śnieszki, pt. „Osadnictwo i zmiany środowiska naturalnego wyżyn lessowych. Studium archeologiczne i paleogeograficzne nad neolitem w dorzeczu Nidzicy”.

Mgr Barbara Burchard przedstawiła referat – *Cmentarzysko „megalityczne” w Zagaju Stradowskim*, przedstawiający roboczą wersję wyników badań w tej miejscowości. Przeprowadzone tam w 1959 roku wykopaliska doprowadziły do odkrycia grobu kultury pucharów lejkowatych i fragmentu konstrukcji „palisadowej”. Dalsze badania – pod kierunkiem autorki referatu – zrealizowano dopiero w latach 1991–1996. W ich rezultacie odkryto zarysy dwóch grobowców trapezowatych. Długość jednego wynosiła około 20 metrów, orientacja wschód-zachód, z czołem i grobem /odkrytym z 1959 r./ w partii wschodniej. Obudowę stanowiła konstrukcja „palisadowa”. Około 4 metry na północ od niego odkryto drugi obiekt tego rodzaju, o długości około 40 metrów, zorientowany również wschód-zachód, z niezachowanym grobem i czołem w części wschodniej. Po destrukcji grobowców ludność kultury ceramiki sznurowej usypała na nich widoczny do dzisiaj kurhan. Z młodszą fazą chronologiczną tego zespołu wiąże się kilka grobów odkrytych na obrzeżach i poza kurhanem. W jego nasyp wkopano również pochówki kultury mierzanowickiej. Niewykluczone, iż przedostatnim etapem użytkowania kurhanu było wykorzystanie go jako mogiły przez mieszkańców pobliskiego grodu w czasach wczesnego średniowiecza. Ostatni – jak dołąd-
etap zainteresowania tym obiektem, to okop z czasów I wojny światowej.

Ostatni z serii referatów wygłosił dr Stanisław Iwaniszewski – *Analiza orientacji astronomicznej niektórych obiektów neolitycznych*. Twierdząc, iż orientacje są takimi samymi atrybutami wytworów kultury materialnej, jak inne ich cechy /kolor, kształt, surowiec, technologia, etc./,

przedstawił różne podejścia metodyczne do badań orientacji w ramach tradycyjnej archeologii normatywno-historycznej, procesualnej, kontekstualnej i archeologii krajobrazu. Dla potrzeb swojego wystąpienia autor opracował i zreferował związki orientacji obiektów kultur “wstęgowych” i kultury pucharów lejkowatych z ruchem słońca na horyzoncie. Miejsca wschodu i zachodu słońca mieszczą się na tzw. łuku słonecznym, wytyczonym ekstremami, które gwiazda ta “odwiedza” w czasie przesilen. Orientacje obiektów kultury materialnej, które wskazują na punkty horyzontu wewnątrz łuku słońca /tj. są “odwiedzane” przez słońce w ciągu roku/ mówią nam, że starożytni budowniczości uwzględniali pozycję słońca przy konstruowaniu swych dzieł. Interesującym wnioskiem było m.in. ustalenie, iż 81% megalitycznych grobowców “kujawskich” i 76% pochówków w grobowcach orientowano wzdłuż osi wschód-zachód. Wśród nich wewnątrz łuku słonecznego znalazło się około 77% grobów i 74% pochówków. Dominowała tendencja do lokowania ogonów grobowców w kierunku południowo-zachodnim, a i głowy osobników z pochówków centralnych były sytuowane w tą stronę. Orientacje te odpowiadają punktom zachodu słońca w czasie miesięcy jesiennych i zimowych.

Po obradach uczestnicy spotkania udali się na teren leżącego nieopodal stanowiska “G” w Słonowicach. Zasadniczym punktem programu był tam pokaz zespołu obiektów widocznych w obrębie wykopu XXIII o powierzchni 8 arów. Wyraźnie rysowały się w nim fragmenty konstrukcji grobowców trapezowatych – rowki palisadowe i “towarzyszące” im rowy skąd pobierano ziemię na nasypy, zarys jam grobowych pochówków “klasycznego” etapu kultury pucharów lejkowatych oraz liczne obiekty będące pozostałością osady kultury trzcinieckiej. Po wizycie na stanowisku i obiedzie, uczestnicy konferencji zostali zaproszeni na autokarowy objazd pobliskich stanowisk archeologicznych. Bronocice, w gminie Działoszyce prezentował ich badacz – prof. dr hab. Janusz Kruk. Problematykę Stradowa, w gminie Czarnocin przedstawiła doc. dr hab. Helena Zoll-Adamikowa, a o badaniach w pobliskim Zagaju Stradowskim mówiła mgr Barbara Burchard. Na koniec odwiedziliśmy podziemia kolegiaty wiślickiej. Zakończeniem konferencji było wieczorne spotkanie towarzyskie przy ognisku na terenie Zespołu Szkół Rolniczych w Cudzynowicach, z sympatycznym wystąpieniem gospodarza – dyrektora mgr Jana Jędrucha.

Pokłosiem pobytu w Słonowicach będzie – mamy nadzieję – obok integracyjnego aspektu spotkania środowiska badaczy neolitu, lepsze zrozumienie wstrzemięźliwie dotąd prezentowanej problematyki słonowickiego *temenosu*, a także refleksja o metodach badań rozległych stanowisk lessowych.

Krzysztof Tunia

Lista uczestników konferencji

1. Mgr Barbara Baczyńska	Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Kraków
2. Doc. dr hab. Bogdan Balcer	Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Warszawa
3. Mgr Andrzej Bienias	Biblioteka Miejska, Kazimierza Wielka
4. Mgr Aldona Bieniek	Instytut Botaniki PAN, Kraków
5. Dr Peter Bogucki	Princeton University, USA
6. Mgr Barbara Burchard	Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Kraków
7. Mgr Marek Choiński	Liceum Ogólnokształcące, Kazimierza Wielka
8. Dr Marta Godłowska	
9. Mgr Jacek Górski	Muzeum Archeologiczne, Kraków
10. Doc. dr hab. Ryszard Grygiel	Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne, Łódź
11. Doc. dr Jan Gurba	Katedra Archeologii UMCS, Lublin
12. Dr Stanisław Iwaniszewski	Państwowe Muzeum Archeologiczne, Warszawa
13. Mgr Jan Jędruch	Zespół Szkół Rolniczych, Cudzinowice
14. Dr Małgorzata Kaczanowska	Muzeum Archeologiczne, Kraków
15. Dr Sławomir Kadrow	Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Kraków
16. Dr Hanna Kowalewska-Marszałek	Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Warszawa
17. Prof. dr hab. Janusz K. Kozłowski	Instytut Archeologii UJ, Kraków
18. Prof. dr hab. Janusz Kruk	Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Kraków
19. Doc. dr hab. Anna Kulczycka-Leciejewiczowa	Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Wrocław
20. Mgr Małgorzata Kurgan-Przybylska	Muzeum Śląskie, Katowice
21. Doc. dr hab. Jacek Lech	Komitet Nauk Pra- i Protohistorycznych PAN
22. Mgr Jerzy Lejawa	Wydział Archeologiczny PSOZ, Kielce
23. Mgr Tadeusz Łuszczynski	Liceum Ogólnokształcące, Kazimierza Wielka
24. Mgr Anna Michno	Instytut Geografii UJ, Kraków
25. Dr Jolanta Nogaj-Chachaj	Katedra Archeologii UMCS, Lublin
26. Dr Marek Nowak	Instytut Archeologii UJ, Kraków
27. Mgr Ewa Niesiołowska	Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne, Łódź
28. Mgr Szymon Orzechowski	Wydział Archeologiczny PSOZ, Kielce
29. Mgr Anna Piasecka	Wojewódzki Konserwator Zabytków, Kielce
30. Mgr Urszula Potyrała	Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Kraków
31. Stanisław M. Przybyszewski	
32. Mgr Jolanta Pustuła-Szeląg	
33. Dr Ewa Rook	Muzeum Archeologiczne, Kraków
34. Dr Małgorzata Rybicka	Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne, Łódź
35. Doc. dr hab. Stefan Skiba	Instytut Geografii UJ, Kraków
36. Dr Halina Taras	Katedra Archeologii UMCS, Lublin
37. Dr Krzysztof Tunia	Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Kraków
38. Dr Paweł Valde-Nowak	Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Kraków
39. Dr Anna Zakościelna	Katedra Archeologii UMCS, Lublin
40. Dr Mariusz Ziółkowski	Instytut Archeologii UW, Warszawa
41. Doc. dr hab. Helena Zoll-Adamikowa	Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Kraków

